

Відгук

офіційного опонента – кандидата педагогічних наук, доцента
Гавриленко Тетяни Леонідівни
на дисертацію **Калініченко Людмили Миколаївни**
«Формування творчого мислення учнів початкової школи у вітчизняній педагогічній думці (друга половина XX – початок XXI століття)»,
подану на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук
зі спеціальності 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

Актуальність теми виконаної роботи та її зв'язок із галузевими науковими програмами.

Сучасні цивілізаційні виклики, трансформації у політичному, економічному та культурному житті українського суспільства, загострення конкуренції у всіх сферах діяльності зумовлюють формування особистості, здатної до самореалізації, нестандартного мислення, готової до життєдіяльності в умовах соціальних змін. Важлива роль у розв'язанні цього завдання належить початковій школі. Саме цей період, за твердженням багатьох психологів і педагогів, є сприятливим для інтелектуального та креативного становлення особистості, накопичення суб'єктивного творчого досвіду, формування творчого мислення. З огляду на зазначене, закономірним видається осмислення історико-педагогічного вітчизняного досвіду, що може стати підґрунтям у розв'язанні сучасних освітніх проблем. У такому контексті звернення Л. М. Калініченко до студіювання надбань українських вчених другої половини XX – початку XXI ст. в аспекті формування творчого мислення учнів початкової школи є безперечно актуальним. Аргументація на користь дослідження дисертантки підсилюється й відсутністю відповідної комплексної історико-педагогічної розвідки з означеної проблеми.

Важливо, що дисертацію виконано відповідно до тематичного плану наукових досліджень Київського університету імені Бориса Грінченка «Філософські, освітологічні та методичні засади компетентнісної особистісно-професійної багатопрофільної університетської освіти» (державний реєстраційний номер 0110U006274).

Найбільш істотні наукові результати, що містяться в дисертації.

До основних наукових результатів дослідження, на наш погляд, слід віднести такі, як:

- цілісне й системне розкриття внеску українських учених другої половини ХХ – початку ХХІ ст. у розроблення ідей про формування творчого мислення учнів початкових класів;

- розроблення авторської періодизації розвитку ідей про творче мислення молодших школярів за критерієм зміни завдань шкільної освіти та відповідно до встановленого дослідженням розвитку поглядів українських учених на окреслену проблему, у якій визначено два періоди: І – радянська доба (кінець 1950-х–1991 рр.) (1 етап – 1958–1966 рр., 2 етап – 1966–1984 рр., 3 етап – 1984–1991 рр.); ІІ – становлення національної системи освіти в Україні;

- визначення здобутків українських педагогів і психологів (Т. М. Байбара, Н. М. Бібік, М. В. Богданович, І. З. Василенко, Н. С. Коваль, Г. С. Костюк, О. Я. Савченко, О. В. Скрипченко, В. О. Сухомлинський) у теоретико-експериментальному обґрунтуванні шляхів і методів формування творчого мислення молодших школярів.

Нові факти, одержані здобувачем.

Дисертація Л. М. Калініченко є комплексним науковим дослідженням, у якому вперше визначено провідні психолого-педагогічні ідеї щодо формування творчого мислення в учнів початкової школи, обґрунтовані ученими України у другій половині ХХ – на початку ХХІ ст. У представленій роботі простежено розвиток ключового поняття «творче мислення» у вітчизняній педагогічній літературі. Авторкою уточнено наукове коло українських педагогів і психологів, які досліджували питання формування творчого мислення у молодших школярів в обраних хронологічних межах, а також відомості про діяльність українського науковця, заслуженого вчителя УРСР, наукового співробітника відділу початкового навчання Інституту педагогіки УРСР І. З. Василенка (1889–1979).

Подальшого розвитку у дослідженні набуло знання про поступ наукових уявлень й розроблення методичних ідей щодо розумового розвитку школярів початкової школи та добору ефективних шляхів формування в них творчого мислення. Л. М. Калініченко уведено до наукового обігу маловідомі й невідомі імена українських науковців, вчителів, авторів навчальних посібників для молодших школярів і методичної літератури для вчителів початкових класів (І. З. Василенко, Т. Ю. Горбунцова, Л. П. Дашевська, Б. Г. Друзь, Л. Г. Петерсон, Т. О. Пушкарьова, О. В. Смагіна, В. Ф. Шморгун та ін.).

Важливо, що дисертантка схарактеризувала джерельну базу та висвітлила історіографію досліджуваної проблеми. Такий підхід відповідає сучасним вимогам до здійснення історико-педагогічних досліджень.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Л. М. Калініченко на достатньому науковому рівні аргументувала вибір теми, визначила мету, завдання, об'єкт, предмет, хронологічні межі дослідження, його наукову новизну. Обґрунтованість наукових положень і висновків, сформульованих у дисертації, забезпечується належною методологічною базою, ґрунтовним вивченням і критичним аналізом наукових праць, і загалом не викликає сумніву.

Вивчення тексту дисертації, автореферату та змісту публікацій Л. М. Калініченко свідчить про наукову достовірність викладених результатів. Цьому, зокрема, сприяло опрацювання широкого кола джерел, серед яких: нормативно-правові документи; наукові праці українських учених й освітян другої половини ХХ – початку ХХІ ст., навчальна й методична література для початкової школи та ін. Закцентуємо, що використання значної кількості джерел (553 найменування) свідчить про ґрунтовну науково-пошукову роботу авторки, що дозволило здійснити об'єктивний аналіз означеної проблеми.

Значення для науки і практики отриманих автором результатів.

Дисертаційна робота містить нові, раніше не захищені наукові положення. Обґрунтовані результати у сукупності розв'язують актуальну наукову проблему та розширюють історико-педагогічне знання про розвиток педагогічної думки в Україні у другій половині ХХ – на початку ХХІ ст.

Безсумнівним здобутком дисертантки є розроблення навчального посібника «Формування творчого мислення молодших школярів: генеза ідей українських психологів і педагогів», який упроваджено в освітній процес Київського університету імені Бориса Грінченка (акт про впровадження № 20-н від 17.04.2018 р.), Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (довідка про впровадження № 07-10/778 від 21.05.2018 р.), Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії (довідка про впровадження № 288 від 06.06.2018 р.).

Рекомендації щодо використання результатів і висновків дисертації.

Фактологічний матеріал та джерельна база дослідження можуть бути використані для подальших наукових досліджень, доповнення й оновлення змісту навчальних дисциплін «Історія педагогіки», «Історія психології», «Педагогіка», розширення тематики кваліфікаційних робіт для здобувачів першого (бакалаврського) та другого (магістерського) освітніх рівнів, а також у процесі підвищення кваліфікації педагогічних працівників.

Оцінка змісту дисертації, її завершеність загалом.

Дисертація Л. М. Калініченко має чітку структуру, відзначається цілісністю та логічністю викладу наукового матеріалу. Робота складається з

анотації, вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел, додатків і за структурою відповідає чинним вимогам до дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук.

У першому розділі дисертації схарактеризовано джерельну базу та історіографію дослідження, окреслено періодизацію розвитку ідей про творче мислення молодших школярів в обраних хронологічних межах. На основі аналізу поняттєво-термінологічного апарату досліджуваного часу у дисертації доведено, що творче мислення вітчизняні учені спочатку протягом 1958–1966 рр. пов'язували із розумовим розвитком, який обов'язково мав містити творчий складник, у 1966–1970 рр. із проблемним навчанням, у 1970–1990-ті рр. – із розвивальним навчанням та пізніше з особистісно орієнтованим навчанням.

На особливу увагу заслуговують другий і третій розділи дисертаційної роботи, у яких висвітлено й узагальнено ідеї відомих українських педагогів і психологів другої половини ХХ – початку ХХІ ст. про розвиток творчого мислення молодших школярів. Дисертантка обґрунтувала внесок українських учених І. З. Василенка, Г. В. Костюка, О. В. Скрипченка, В. О. Сухомлинського у дослідження проблеми розумового розвитку учнів початкової школи; докладно розглянула ідеї щодо формування творчого мислення молодших школярів у науково-методичному доробку Т. М. Байбари, Н. М. Бібік, М. В. Богдановича, Н. С. Коваль, О. Я. Савченко та довела, що завдання розвивального характеру і посібники, розроблені згаданими вченими, позитивно впливали на формування творчої особистості.

Як позитивне слід відзначити, що дисертантка окреслила можливості використання ідей українських педагогів і психологів досліджуваного періоду в сучасному освітньому процесі початкової школи (підрозділ 3.2).

Викладене вище дозволяє стверджувати, дисертаційна робота Л. М. Калініченко за обсягом і змістом є завершеним і самостійним дослідженням.

Повнота викладу основних результатів дисертації в наукових виданнях.

Основний зміст і результати дисертації знайшли відображення у 19 одноосібних публікаціях, серед яких: 1 навчальний посібник, 6 статей у наукових фахових виданнях України, 3 – у наукових виданнях інших держав з напрямом, за яким підготовлено дисертація, 9 – апробаційного характеру. Проаналізувавши їх зміст, констатуємо, що наукові положення та висновки дослідження у друкованих працях викладено достатньо повно.

Ідентичність змісту автореферату й основних положень дисертації.

Автореферат дисертації відображає її основні положення, оформлений згідно з чинними вимогами.

Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації.

Загалом позитивно оцінюючи дисертаційне дослідження Л. М. Калініченко, вважаємо доцільним висловити деякі побажання та зауваження дискусійного характеру:

1. На наш погляд, формулювання першого завдання дисертації «Здійснити історіографічний аналіз джерельної бази дослідження...» є не зовсім коректним, адже історіографічний аналіз передбачає вивчення сукупності напрацювань істориків освіти з досліджуваної проблеми, тоді як джерельна база, на яку спирається дисертантка, вміщує переважно праці українських учених другої половини ХХ – початку ХХІ ст., а також нормативно-правові документи та навчально-методичну літературу, видані в цей час.

2. У назві першого розділу та тексті дисертації Л. М. Калініченко послуговується терміном «навчальний процес». Проте в другій половині ХХ – на початку ХХІ ст. вживалось поняття «навчально-виховний процес», а з 2017 р. відповідно до нового Закону України «Про освіту» воно замінено на поняття «освітній процес».

3. Уважаємо, що робота значно виграла б, якби авторка у третьому розділі дисертації висвітлила погляди українських вчених на шляхи формування творчого мислення учнів початкових класів у процесі вивчення не лише предметів природничо-суспільствозначного циклу, а й мовного, математичного та художньо-естетичного. У свою чергу, це дозволило б простежити ідеї щодо досліджуваної проблеми не тільки Т. М. Байбари, Н. М. Бібік, Н. С. Коваль, а й інших відомих фахівців у галузі початкової освіти, наприклад, М. С. Вашуленка, В. П. Тименка та ін.

4. Звернемо увагу, що у рукописі дисертації та авторефераті трапляються хронологічні неточності. Так, Людмила Миколаївна зазначає, що «починаючи з кінця 1950-х років, творче мислення і шляхи його розвитку у школярів досліджували» українські, російські й зарубіжні вчені, зокрема: Л. С. Виготський та Е. Торндайк (с. 44 дисертації). Однак ці вчені працювали та закінчили свій життєвий шлях ще в першій половині ХХ ст. Також знаходимо помилки у датах видання підручників (с. 11 автореферату).

Однак висловлені зауваження та побажання не знижують загальної позитивної оцінки здійсненого дослідження.

Висновок.

Аналіз дисертації, автореферату та опублікованих праць дає підстави для висновку про те, що дослідження Людмили Миколаївни Калініченко «Формування творчого мислення учнів початкової школи у вітчизняній педагогічній думці (друга половина XX – початок XXI століття)» є завершеним і самостійним, має теоретичне і практичне значення, відповідає паспорту спеціальності та вимогам Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року № 567 (зі змінами, внесеними постановою Кабінету Міністрів України № 656 від 19 серпня 2015 року), а її автор заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки.

Офіційний опонент –

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри соціальної роботи

Національного університету «Чернігівський
колегіум» імені Т. Г. Шевченка

Т. Л. Гавриленко

Підпис Т. Л. Гавриленко засвідчую

Начальник відділу кадрів

Національного університету «Чернігівський
колегіум» імені Т. Г. Шевченка

Л. Ф. Лук'яненко